

érezte. Tehát nem csupán az irodalmi-művészeti élet higiénikus ápolására használta a paródiát, de mélyen átérezte ennek az egésznek az egzisztenciális katasztrófáját is. Azt, hogy valójában nincs ebből kigázolás, tehát szemben állt azzal, ami órá is várt. De ez a legbecsülendőbb, s ezért mondja azt nagyon okosan Kosztolányi, hogy Karinthy szemében az irodalom más, mint az írás. Az írás belső szükséglet, elemi működés, hozzá képest az irodalom s pláne az irodalmi élet másodlagos, mechanikus, önismétlő, s óhatatlanul önmaga paródiájába torkollik.

Bényei Tamás: Egy dolgot tennék hozzá ahhoz, amit Gergő mondott. Ha a paródia nem naiv, hanem szentimentális művészet, ezt a különbséget abban látjuk, hogy a parodisztikus és önparodisztikus művek sokkal könnyebben kanonikus státusra tesznek szert, vagy legalábbis könnyű róluk írni, mert mondjuk a *Spaceballs* az a *Csillagok háborúját* parodizálja. Ahogy benne van ez a fajta reflexív metaszint, amely a mi világunkban most kanonizáló gesztusnak is tűnik.

Szirák Péter: Az időnk lejárt, sajnos sok mindent nem tudtunk megbeszélni. Például azt, hogy a *karikatúra* inkább a személyre, a *paródia* viszont hangsúlyozottabban a nyelvre, a szövegiségre irányul. Vagy hogy a *pastiche* is az ismétlés egy módja, de inkább a tiszteletadás, az eredeti intenció megőrzésének jegyében. Szokták ugye emlegetni Márai *Szindbád hazamegy* című könyvét, ahol olyan megemlékezés történik, Krúdy stíluseszközeinek, világának egy olyan ismétlése, ami nem feltétlenül parodisztikus. De hát ezek persze nem egykönnyen megkülönböztethető dolgok.

Határtapasztalatok

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS AZ ALFÖLD-DÍJASOKKAL

Herczeg Ákos: Nem könnyű megszólalni, mert az idei Alföld-díj a megbecsülés kifejezése mellett egy kicsit a mulasztás jele is, annak az emblémája, hogy talán nem mondtuk elégszer Térey Jánosnak, hogy mennyire fontosak az írásai, egyáltalán a jelenléte az *Alföld* számára. Ez pedig olyan mulasztás, amelyet már sosem lehet jóvá tenni. Ennek a feloldhatatlan terhe nehezen tagadható most, mikor a 2019-es Alföld-díjazottakkal, Bengi Lászlóval és Németh Zoltánnal kísérlünk meg innen tovább lépni. Szeretettel gratulálok, és örülök, hogy itt lehetünk egymás közt. Mindig érdekel, hogy ki hogyan érkezik meg ebbe a székbe, mi az a hatásmozzanat, ami az embert az irodalom felé vezet. Nektek mi volt az a pillanat, ami után nem tudtatok nem irodalommal foglalkozni?

Németh Zoltán: Valóban nehéz megszólalni. De hogy a kérdésedre válaszoljak, hatévesen, elsős koromban az unokatestvéreimmel hangtalan gyorsolvasási versenyt rendeztünk, és mivel igyekeztem minél gyorsabban olvasni, a szavak jelentései furcsán egymásra torlódtak. Valamit megéreztem akkor a nyelv uralhatatlanságából. Elemi erejű élmény volt, mint ahogy anyu sorsa is: kitelepítés Csehszlovákiából a II. világháború

után, gyerekkori kettős árvaság, tizenkét évesen visszatérés Csehszlovákiába, a rokonokhoz. Sokat gondolkodom ezen. Talán második generációs, transzgenerációs traumaátadásból létrejövő identitásom irányított az irodalom felé, anyu történetei. Az ő révén jól felszerelt könyvtárunk volt, gyerekkoromtól fogva könyvmolynak számítottam.

Bengi László: Az első szavam a köszöneté kell hogy legyen, nagy megtiszteltetés, és nagyon meghatódtam, mikor megtudtam, hogy én lehetek az egyik díjazott. A kérdésre válaszolva, természetesen az én esetemben is voltak „bűnösök”, akik miatt most itt ülhetek. Az egyik alighanem édesapám, aki mérnök léteére sokat olvasott, így számomra nem volt idegen, hogy az ember a szabadidejében könyveket forgat. A másik a gimnáziumi magyartanárom, Arató László volt, aki rendre az irodalom olyan területeire, sajátosságaira világított rá az óráin, amelyekre eredendően természettudományos érdeklődésem mellett is azt mondtam, igen, ezzel van értelme foglalkozni, ennek van tétje, jelentősége a saját életünkre és világunkra nézvést is. Amikor a gimnázium végén úgy döntöttem, hogy nem vegyész szakra, hanem bölcsészkarra megyek, ezzel nem arattam osztatlan sikert, és voltak, akik hibát, elvesztegetett lehetőséget láttak a döntésemben. Hát, ha mindenki úgy vesztegeti el az életét, hogy azzal ebbe a székbe jut, akkor bátran lehet hibázni, mert annak is van értelme. Persze az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy – amint a laudációban is elhangzott – nem szakadtam el teljesen a természettudományoktól. Olyannyira hiányzott, hogy harminc éves fejjel vissza is ültem az iskolapadba, és elvégeztem a vegyész szakot, még ha sajnos azóta se dolgoztam vegyészként. Nehéz volt, de egy percét sem bántam meg, rengeteg újat tanultam nemcsak a természettudományokról, hanem az irodalomról is.

Herczeg Ákos: A laudációból az is kiderült, hogy a Bengi László 2016-os *Az irodalom színterei című kötetének* egyik legfontosabb, feltétlen megfontolásra érdemes javaslata, hogy a századforduló irodalmát akkor értjük a legjobban, ha tisztában vagyunk azzal a közeggel is, amelyben ezek az alkotások létrejöttek. A pályád azonban a kétezres években talán nem ebből a kérdéshorizontból indult. Ennek az időszaknak jellegzetes szövegközeli interpretációs törekvéseit követően milyen megfontolások nyomán értékelődött fel a 2010-es évekre a kontextus fontossága az értelmezésben?

Bengi László: A legutóbbi könyvemben valóban kicsit mást próbáltam csinálni, mint korábban, de ebben nem érzek markáns ellentétet. Az irodalmi szövegek különféle kontextusai eltérő formáit, értelmezési lehetőségeit jelölik ki az irodalomnak. Ahogy persze idősebb lettem, és időközben sokat tanultam, az irodalom újabb és újabb aspektusaira figyeltem föl. *Az irodalom színtereit* valószínűleg nem tudtam volna megírni az egyetemi éveim végén. Ugyanakkor, amikor irodalmat olvasok, mindmáig meghatározó kérdés számomra, hogy egy szöveg milyen tapasztalatot képes közvetíteni még az előtt, hogy tudatosan föltárnám a különböző kontextusait. Én Kosztolányival foglalkoztam a legtöbbet, most is elsősorban vele foglalkozom, de például nem szívesen mondanám azt, hogy az egész életművét elolvastam. Nemcsak azért, mert a Kosztolányi-szövegek rengeteg kontextusba ágyazhatók bele, hanem azért sem, mert az olvasási tapasztalat elemi módon akkor is a befogadónak és egyetlen olvasott szövegnek a párbeszéde, ha alaposabban szemügyre véve valóban meg-

mutatható, hogy ebbe a dialógusba számos más hang és korábbi tapasztalat is játszik, illetve szól bele. Éppen ezért leginkább fokozati vagy reflektáltságbeli különbséget látok a szigorúan a szöveg mentén haladó szoros olvasás és a lehetséges kontextusok eltérő értelemirányaira figyelő befogadásmódok között. Természetesen minél többféle kontextusba tudjuk elhelyezni, annál többféleképp tudjuk megérteni az éppen olvasott szöveget, de ha a mű nem szólít meg bennünket, netán ha nem jó mű, akkor bármennyire érdekesítő értelmezéseket bontunk is ki, azok alapján nem irodalomként fognak a szöveghez közelíteni. Valódi ellentétet tehát e között a kétféle közelítésmód között nem érzékelek. Persze vannak dolgok, amelyek kapcsán már nem ez a helyzet. Egyelőre nem igazán tudok például mit kezdeni a természet- és a bölcsészettudományok kapcsolatával, mert szinte minden próbálkozást, amely a kettő összekapcsolására irányul, alapján elég naivnak érzek. Amikor viszont szövegeket olvasok, akár az értelmezés kontextusának aprólékos azonosítása és kifejtése nélkül, akár úgy, hogy irodalom-, társadalom-, műfaj- vagy éppen sajtótörténeti kontextusba ágyazom azokat, akkor ez a skizofrén helyzet nem merül fel.

Herczeg Ákos: A könyvedből nagyszerű rálátásunk lehet arra, hogy milyen összetett folyamatokon keresztül zajlott az irodalmi intézményrendszer átalakulása a századfordulón. Utópikusnak tűnhet a kérdés, de kicsit arra is vonatkozik, hogy mi lehetett ennek a változásnak a sajtószerepe: lehet esélye annak, hogy olyan mélységű átrendeződés jöjjön újra létre mű–olvasó–közeg viszonylatában? Történhet-e még egyszer hasonló léptékű változás az irodalomban, mint a *Nyugat* megjelenése körüli években volt tapasztalható?

Bengi László: Mélyen hiszek a történetiségben. Az, ami a századfordulón történt, nem jöhet egyszerűen vissza. Ellenben úgy gondolom, hogy napjainkban hasonló vagy még radikálisabb átrendeződésnek vagyunk a tanúi, ami az irodalomolvasást illeti. Sokáig kételkedve figyeltem a digitális fordulat címkejét, mert inkább látványos, ám a felszínen történő változásokat érzékeltem, nem pedig olyasmit, ami az olvasás, a megértés alapvető szerkezetét, működését érinti. Ma már úgy vélem, hogy – mintegy kosellecki módon – előzetesen nem láttam azt a korszakküszöböt, amelyen napjainkra már túl is vagyunk. Nem kerülhetjük el azt a folyamatot, ami radikálisan át fogja alakítani azt, ahogy az irodalomhoz és művekhez viszonyulunk. Ebben a tekintetben mégis van hasonlóság a száz évvel ezelőtti és a mostani állapot között, ám ez közel sem jelenti azt, hogy az jönne vissza vagy az teremődne újra, amit több mint száz évvel ezelőtt tapasztalhattak a művészetek korabeli befogadói.

Herczeg Ákos: Ahogy a laudációban elhangzott, Németh Zoltán munkásságának egyik legfontosabb hívószava a *határtapasztalat*. Valóban, ha a verseidre nézünk, akkor nem pusztán a befogadás, az esztétika vagy adott esetben a nyelv határaitra kérdezel rá, hanem talán a sajátodéra is, hogy te magad mennyire vagy képes művészi értelemben elmenni a határig. Miért lehet érdekes vagy termékeny szépíróként a határtapasztalat, miért érdemes rákérdezni a határainkra, és mi az, ami leginkább határhelyzetben válhat megfigyelhetővé?

Németh Zoltán: Az általad említett jelenségek sosem kívülről bevitt elemek, sokkal inkább magának az írásnak a létmódjából következtek. Annak a fiatalkori elképzelésnek a folytatásai, hogy a versnek elemi hatást kell kiváltania az olvasóból, *útnie kell*. Talán Hrabalnál mondja Egon Bondy költő, hogy a jó irodalom olyan, mint amikor az ember kifújja az orrát, de nem veszi észre, hogy a zsebkendőjében egy zsilett-penge volt, és döbbenten tekint az orrfújás után a csurom vér zsebkendőre. Én is ilyen verseket szerettem volna írni, hogy megrázzák az olvasót. Van bennem tehát egyfajta igény a katartikus erejű hatás iránt. Mint szövegalkotónak sokkal könnyebb dolgom volt, mint egyes, saját testükkel kísérletező performereknek, akik sokszor maradandó károsodást szenvednek az akció során. Én a testtel való kísérletezésnek, meglehet, egy könnyebb változatával kísérletezem, mert szöveggel művelem. Így is van benne kockázat, mert az ember bele tud betegedni a saját szövegvilágába. Mindig is nagyon inspirált az irodalomelmélet, az irodalomtudomány szinte mindig ott van a háttérben, még a legszemélyesebb szövegekben is. Például *A haláljáték leküzdhetetlen vágya* szanatórium- és kórházverseinek előzményeit nemcsak saját szanatóriumi és kórház-„élményeim” jelentették, hanem legalább annyira Dominique Viart és Bruno Vercier monográfiája a kortárs francia irodalomról. Ebben a szerzőpáros többek között a francia irodalom 1980-as évekbeli önéletrajzi fordulatáról is értekezik, amely mintegy a posztstrukturális ellenében jött létre. Ez megerősített abban, hogy készülő kötetem önéletrajzi-intim-traumatikus regisztere vállalható, és elméleti keretek mentén végiggondolható.

Herczeg Ákos: A magánéleted sem szűkülökdi határhelyzetekben. Lehet tudni rólad, hogy Besztercebánya és Nyitra érintésével Varsóba kerültél, jelenleg két kisgyerek mindennapjait egyengeted, ami szintén egyfajta határtapasztalat. Mindez az alkotókedven nem látszik, úgy tűnhet, mégiscsak érdemes olykor kívül kerülni a komfortzónánkon. Mennyire nyersz inspirációt ebből az idegenségélményből?

Németh Zoltán: Térey Jánossal indítottad a beszélgetést, én pedig vele fejezném be. Tavasszal Varsóban járt az *Alföld* folyóirat szerkesztőivel, és nem véletlenül, hiszen a magyar irodalomban Varsóhoz az ő neve kötődik elsődlegesen. Amikor ide kerültem, én is elgondolkodtam *A valóságos Varsón* és a Térey-rajongáson. Egy város, amely a II. világháborúban elpusztult, tulajdonképpen megszűnt létezni. A falak életkorát tekintve a legfiatalabb európai város, hiszen a semmiből építették újra, a középkori belvárost is, amelyet az 1950-es években adtak át. Az egykori gettó területén lakom, ahol csak egy-két házát építettek újjá a törmelékdombokból. Az itt élő zsidóknak nyomuk sem maradt, vagy a romok alatt hever a holttestük, vagy Treblinkában mészárolták le őket. Vagyis az egyetlen nyom a járdákon húzódó vasrács, amely az egykori gettó határát jelöli. Robert Capának van egy döbbenetes fotója, a gettó romhalmai mögött áll egy majdnem teljesen ép keresztény templom. Körülötte semmi, csak törmelékűnénk, sivatagi táj. Később megtudtam, hogy valamihez képest be kellett mérni a célpontokat, és ezt a templomot használták a náci tüzerek a beméréshez, ezért maradt meg. Borzalmas Varsó sorsa: 1945-re nem maradt száz lakosa, a varsói felkelés után koncentrációs táborokba telepítették ki a maradék lakosságot. A belvárosi épületek falán táblák, itt ötszáz embert végeztek ki, itt százötvenet. Keresztes

Gáspár, Varsóban élő műfordító barátom nemrég küldött nekem egy Térey-napló-részletet, 1994–1995 körüli, ebben egy zsinagógát látogatott. Sütött belőle a rajongás, de a város bennem inkább az idegenséget és a traumát kelti fel. A lengyel nyelv is így hat rám, amelyet a szlovák miatt valamennyire értek, de néha szinte poétikusan, képzeletemmel kitöltve a nem értett szavakat. Persze mindenhol idegen vagyok, szóval itt sem idegenebb, mint máshol. Rendbe kell még tenni magamban, hogy mit tudok ebből kihozni.

